

ВІДГУК
офіційного опонента

доктора педагогічних наук, професора Рижанової Алли Олександрівни про дисертацію **Шугайло Яни Володимирівни «Соціально-педагогічні умови подолання негативного впливу засобів масової інформації на соціалізацію підлітків»**, подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка

Актуальність дисертаційного дослідження Яни Володимирівни Шугайло зумовлена актуалізацією засобів масової інформації (ЗМІ) як провідного фактора соціалізації людини в соціокультурних умовах інформаційної цивілізації людства. Кіберскладник цієї соціалізації призводить до поширення стихійності в соціальному становленні нової генерації, спричиняє урізноманітнення видів залежностей та девіації, проте у філогенезі відсутні технології педагогічно обґрунтованого подолання негативного впливу сучасних ЗМІ, зокрема Інтернету, на дітей. Погоджуємося з Я.В.Шугайло, що саме підлітки, які є активними в переоцінці цінностей батьків задля становлення ціннісних орієнтацій свого покоління, у зовнішньому виявленні власної дорослості за відсутності соціального досвіду, стають найнезахищенішою категорією дітей щодо негативного впливу ЗМІ. Отже, можна констатувати, що автор дисертації звертається до актуальної проблеми теорії та практики соціальної педагогіки – обґрунтування соціально-педагогічних умов подолання негативного впливу засобів масової інформації, що допоможе підвищити ефективність соціалізації підлітків у сучасних умовах.

Дисертація Я.В.Шугайло має традиційну структуру, у представленому опоненту примірнику вона складається з анотацій (українською та англійською мовами), списку публікацій здобувача (19), змісту, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел (385 джерел, зокрема 23 іншомовних), додатків на 74 сторінках. Обсяг дисертації відповідає встановленій вимогами нормі. В анотації до дисертації відображено результати дослідження; наукова новизна отриманих

результатів та їх практичне значення; ключові слова. Апробація результатів дослідження відбулася на 12 конференціях не лише в Україні (Запоріжжя, Київ, Кременець), але й за рубежом (Польща, Грузія).

Автором переконливо обґрунтовано вибір теми дисертації; мету, завдання визначено в цілому відповідно до об'єкта та предмета дослідження; ґрунтовно розкрито теоретико-методологічну основу роботи, зокрема концептуальні засади процесу соціалізації особистості, положення щодо ролі соціальних інститутів у процесі соціалізації підростаючого покоління, технології соціально-педагогічної роботи з підлітками, особливості соціалізації в підлітковому віці, соціалізація в інформаційному середовищі, психологічні основи Інтернет-залежності особистості. Серед важливих здобутків дослідження є наукова новизна – обґрунтовано соціально-педагогічні умови подолання негативного впливу засобів масової інформації на соціалізацію підлітків (інформування підлітків та їхніх батьків щодо негативних наслідків впливу ЗМІ на особистість, формування критичного ставлення підлітків до мас-медіа, актуалізація загальнолюдських цінностей у системі ціннісних орієнтацій підлітків і розвиток у них комунікативних умінь та навичок). Отже, аналіз вступу рецензованої роботи засвідчив, що він представляє загальну характеристику дослідження, є достатнім для вивчення обраної автором теми дисертації, уможливорює позитивну оцінку її наукового апарату, теоретичної новизни та практичного значення.

Шугайло Я.В. проаналізувала всі наукові категорії, які відображають сутність складників досліджуваної проблеми: «соціалізація», «соціалізація підлітків», «засоби масової інформації», «негативний вплив засобів масової інформації на соціалізацію підлітків», «подолання негативного впливу ЗМІ на соціалізацію», «соціально-педагогічні умови подолання негативного впливу засобів масової інформації на соціалізацію підлітків». При цьому автор ґрунтується на широкому колі наукових праць не лише соціальних педагогів, але й філософів, соціологів, психологів та інших. Яна Володимирівна детально обґрунтовує сутність наслідки негативного впливу засобів масової інформації на соціалізацію підлітків, аналізує особливості цих впливів різних видів мас-медіа: телебачення, радіо, преса, Інтернет.

На підставі праць Г.Апостолової, Т.Большот, Г.Лещук, Л.Мардахаєва, О.Петрунько, М.Снітко, Л.Юр'євої та інших автор узагальнює та обґрунтовує негативні наслідки впливу ЗМІ на соціалізацію дітей підліткового віку (дис. – 60 стор, автореф. – 7 стор.), оформлюючи результати узагальнення в дисертації графічно (Рис.1.2.), зокрема виокремлено: 1) виникнення залежності від певного виду ЗМІ (основну увагу автор звертає на мережу Інтернет); 2) формування стереотипів 3) наслідки впливу сцен насильства у ЗМІ; 4) наслідки впливу реклами; 5) наслідки впливу відверто сексуальних сцен у ЗМІ. Крім того, в таблиці 1.2 (дис. – 86 стор.) подано прояви негативного впливу медіа-засобів на когнітивну, афективну, ціннісну та поведінкову сфери підлітків.

Другий розділ дослідження присвячено висвітленню організації та реалізації констатувального етапу експерименту. Обґрунтовано критерії (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний), показники та рівні (високий, середній, низький) подолання негативного впливу ЗМІ, які в цілому корелюють з наслідками цього негативного впливу на соціалізацію підлітків. Застосовані діагностичні методики (анкетування, методика «Незавершені речення...», «Шкала ситуативної тривоги О. Кондаша» та інші) забезпечили отримання результату, що понад 85 % з 253 підлітків мають низький та середній рівні подолання негативного впливу мас-медіа. Діагностика батьків (216) відбувалася за допомогою анкети «Вплив засобів масової інформації на дітей та підлітків» та індивідуальних і групових бесід. Діагностування відбувалося за участі 8 залучених вчителів. У висновках до другого розділу автор констатує, що батьки підлітків недостатньо обізнані і проінформовані про негативні наслідки впливу ЗМІ на особистість і діяльність дитини підліткового віку. При цьому стверджується, що діагностування батьків було спрямовано на визначення їхньої обізнаності щодо наслідків негативного впливу ЗМІ на соціалізацію підлітків, форм і методів роботи з підлітковою аудиторією стосовно протидії цьому впливу (дис. – 127 стор.) . Шугайло Я.В. підкреслює, що з'ясувала наступне: подолання негативного впливу ЗМІ на соціалізацію підлітків не є пріоритетним завданням діяльності з підлітками соціальних педагогів ЗЗСО (дис. –

127 стор., автореф. – 9). Це стало вдалим переходом до обґрунтування соціально-педагогічних умов.

У третьому розділі Шугайло Я.В. вирішувала складну проблему розробки соціально-педагогічних умов щодо саме *подолання* негативного впливу ЗМІ на соціалізацію підлітків, оскільки в соціальній педагогіці почали останнім часом обґрунтовуватися програми, технології, методики переважно *профілактики, супроводу* або *формування безпечної поведінки*, зокрема в мережі Інтернет. Цілком погоджуємося з автором, що самі підлітки мають бути здатними до подолання цього негативного впливу. Це виправдано, по-перше, психовіковими особливостями соціального розвитку тинейджерів (потреба в самоактуалізації та самовиявленні, орієнтація на однолітків, пошук власної системи цінностей тощо); по-друге, специфікою соціокультурних основ інформаційного доби (знання та інформація як провідні чинники соціального розвитку, необмежений доступ до інформації, новий вид реальності – віртуальна та інше). Отже, забороняти дітям підліткового віку – недоцільно (загрожує втратою контакту, значить і можливостей соціального виховання), а в умовах інформаційного суспільства це стає неможливим (інформаційний потік не зупинити, тинейджери орієнтуються в ньому краще за багатьох дорослих). Тому дисертант обрав шлях уможливлення *самоподолання* підлітками негативного впливу мас-медіа. На це спрямовані обґрунтовані соціально-педагогічні умови: інформування підлітків та їхніх батьків щодо негативних наслідків впливу засобів масової інформації; формування критичного ставлення підлітків до засобів масової інформації, актуалізація в системі цінностей підлітків загальнолюдських цінностей і сприяння розвитку їхніх комунікативних умінь і навичок. На думку дисертанта, перша умова зумовлює діяльність соціальних педагогів ЗЗСО щодо надання інформаційної допомоги підліткам, їхнім батькам з метою подолання негативних наслідків впливу ЗМІ (дис.-130 стор.), крім того, автор висвітлює деякі рекомендації для використання соціальними педагогами у ЗЗСО, які зменшать можливість маніпулювання свідомістю підлітків за допомогою програм новин (дис. - 134 стор.), зазначає, що соціальний педагог має надати батькам інформацію, яким чином захистити підлітків від небажаного впливу мережі Інтернет (дис. – 135 стор.). Головною умовою для подолання негативного впливу ЗМІ на соціалізацію підлітків

у ЗЗСО в дисертації (стор.140) зазначається друга, оскільки сформованість критичного ставлення сприятиме інформаційно-педагогічній культурі сучасних підлітків, проте зміст цього поняття не уточнюється. Обґрунтовуючи третю соціально-педагогічну умову автор систематизує комунікативні вміння, які необхідні підліткам: 1) правильно визначати тему висловлювання і чітко дотримуватись її меж; 2) будувати висловлювання відповідно до його мети, основної думки і адресата мовлення; 3) використовувати найбільш вагомі факти й докази для розкриття теми і основної думки висловлювання; 4) будувати вислови логічно і послідовно; 5) обирати тип і стиль мовлення залежно від мети і ситуації спілкування; 6) використовувати різноманітні мовні засоби; а також, комунікативні навички: будувати міжособистісні стосунки, вступати в соціальні контакти, легко й швидко встановлювати контакти з людьми, розширювати сфери спілкування, участі в спільних і групових заходах тощо. Слід зазначити, що окремо Шугайло Я.В. акцентує увагу на важливості для зменшення негативних наслідків впливу ЗМІ такого аспекту соціально-педагогічної роботи у ЗЗСО як залучення підлітків до просоціальних форм дозвілля та урізноманітнення видів їхньої шкільної і позашкільної діяльності.

Перевірка ефективності обґрунтованих соціально-педагогічних умов здійснювалася через Програму подолання негативного впливу засобів масової інформації на соціалізацію підлітків у ЗЗСО, що передбачала застосування різноманітних технологій, форм і методів соціально-педагогічної роботи. Як зазначено в дисертації (стор.159), програма розглядалася як комплекс заходів, спрямованих на зміну ситуації соціалізації підлітків у ЗЗСО і НО (неурядові організації), які передбачають координованість та взаємодоповнюваність діяльності соціальних педагогів ЗЗСО, підлітків та їхніх батьків. Провідною складовою програми є соціально-просвітницький тренінг, метою якого автор визначає ознайомлення підлітків з наслідками впливу ЗМІ та формування у них критичного ставлення до ЗМІ (дис. – 161 стор.). У дисертації у таблиці 3.1.(стор.174) узагальнено форми і методи роботи соціального педагога з упровадження інформування підлітків та їхніх батьків щодо негативних наслідків впливу ЗМІ, в

таблиці 3.2. (стор.179) – з формування критичного ставлення підлітків; у таблиці 3.3. (стор.182) – з актуалізації загальнолюдських цінностей і розвитку комунікативних умінь та навичок. Результативність формувального етапу експерименту підтверджена сформованістю у підлітків таких характеристик як: наявність глибоких та міцних знань щодо наслідків впливу ЗМІ на особистість; покращення умінь та навичок критичного аналізу інформації мас-медіа; вміння розпізнавати маніпулятивні впливи у ЗМІ та протидіяти ним; актуалізовані загальнолюдські цінності (життя, здоров'я, освіта, дружба, родина, повага до інших людей, чесність, доброта та ін.) у системі цінностей та сформовані вміння співвідносити інформацію мас-медіа із власними цінностями; планування своєї взаємодії зі ЗМІ та здатність до саморегуляції взаємодії із ЗМІ, свідомий вибір джерел інформації та їх використання ЗМІ переважно з освітньою метою та для саморозвитку.

Загалом дисертація за змістом відповідає шифру спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка, теоретичне і практичне значення дослідження, його наукова новизна є незаперечними. Поставлені в дисертації завдання знайшли своє відображення й вирішення. Текст дисертації містить ґрунтовний якісний і кількісний аналіз отриманих даних. Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації. Це дає підставу вважати, що рецензована робота є результатом самостійного соціально-педагогічного дослідження, під час якого дисертант виявив здатність до наукового пошуку, вміння бачити й аналізувати проблему, розробляти шляхи її вирішення, визначати перспективу подальшої розробки досліджуваних питань.

Оцінюючи дисертаційну роботу Я.В.Шугайло позитивно, вважаємо за необхідне відзначити основні недоліки.

1. На нашу думку, не досить узгодженими є такі складові вступу, як суперечності, де дворазово підкреслюється значимість соціально-педагогічної діяльності в закладах загальної середньої освіти у вирішенні означеної проблеми, та науковий апарат, де згадування ЗЗСО відсутнє, хоча саме школи є експериментальними базами дослідження. Крім того, завдання №1 сформульоване ширше ніж об'єкт дослідження.

2. На наш погляд, робота значно виграла, якби автор у I розділі обґрунтував теоретичні основи саме *процесу подолання* негативного впливу ЗМІ на соціалізацію підлітків, як це зазначено в назві цього розділу та параграфу 1.1. Відсутність доведення ролі самої особистості підлітка, специфіки внеску його однолітків, батьків, школи, інших соціальних інститутів у переборення негативного впливу мас-медіа на соціалізацію тинейджерів призводить до певної декларативності та неочікуваності появи соціального педагога, ЗЗСО у II розділі та соціального працівника неурядових організацій у III розділі (автореф. – 15 стор.).

3. Вважаємо некоректним висновок до другого розділу дисертації щодо не пріоритетності завдання подолання негативного впливу ЗМІ на соціалізацію підлітків у роботі соціального педагога в ЗЗСО (дис. – 127 стор., автор. – 9 стор.), оскільки в тексті дисертації відсутні данні про діагностику діяльності соціального педагога в ЗЗСО з підлітками, зокрема стосовно означеної проблеми.

4. У дисертації та авторефераті схарактеризовано, що практичне значення полягає в розробленні та апробації програми соціально-педагогічної роботи з подолання негативного впливу ЗМІ на соціалізацію підлітків, проте у тексті роботи не достатньо розкривається специфіка її реалізації в різних ЗЗСО трьох областей України, хоча у додатках представлена і програма, і особливо детально соціально-просвітницький тренінг.

5. У роботі, на жаль, наявні огріхи нелогічності викладення матеріалу. Наприклад, у I розділі на сторінці 37 наводиться значення понять «вплив ЗМІ на соціалізацію підлітків» та «негативний вплив ЗМІ на соціалізацію підлітків», а лише потім з'ясовуються психовікові особливості підлітків та специфіка перебігу їх соціалізації, які і зумовлюють специфіку впливу взагалі, негативного зокрема, мас-медіа на соціалізацію тинейджерів; сутність поняття «подолання негативного впливу ЗМІ на соціалізацію підлітків» наводиться лише у II розділі (дис. – 90 стор., автореф. – 14 стор.), хоча розкриттю саме

цього питання призначений I розділ, про що свідчить його назва; недосконалим є й оформлення Інтернет-джерел.

Висловлені зауваження в цілому не заперечують теоретичну і практичну значущість роботи. Є всі підстави стверджувати, що дисертація «**Соціально-педагогічні умови подолання негативного впливу засобів масової інформації на соціалізацію підлітків**» є завершеною працею, що відповідає пп. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно постанов Кабінету Міністрів України за № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), що дає підстави для присудження **Шугайло Яні Володимирівні** наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка.

Офіційний опонент
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
Харківської державної академії культури

А.О. Рижанова

